

---

**Olena Orlenko****COVERAGE OF ISSUES OF TAX POLICY IN SOVIET LENINGRAD DURING THE NEP IN THE HISTORIOGRAPHY OF THE LATE XX – EARLY XXI CENTURY**

*The article is devoted to the problems of coverage of implementation of tax policy in the 1920s in Leningrad in the research works of scholars since the late 1990s. It is concluded that despite the emergence in XXI century in the Russian Federation dissertations on materials Leningrad, the implementation of tax policy in the city during the investigated period remains insufficiently unexplored. Moreover, the features of local taxation in Leningrad, especially in the second half of the 20-ies of XX century are not reflected either.*

*Key words: historiography, tax policy, command-administrative system, liberalization.*

**УДК 94:327(470+571) «199»****Олена Потапова****ВИБУДОВА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ РОСІЇ У 90-ТІ РОКИ ХХ СТ.: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ**

*Зовнішньополітична стратегія є системою теоретичних положень і практичних заходів держави для досягнення цілей зовнішньої політики і вибудовується кожною державою. У дослідженні подано історіографічний огляд праць, які розкривають еволюцію зовнішньополітичної стратегії Росії у 1991–1999 рр. Акцентується увага на розпаді СРСР, і тому, які глибокі і далекосяжні наслідки він мав. Підкреслено роль ключових фігур російського дипломатичного корпусу, які займалися реалізацією зовнішньополітичних завдань, продиктованих як логікою подій всередині країни або за її межами чи всупереч ним.*

*Ключові слова: зовнішньополітична стратегія, ліберальна ідеологія, національні інтереси, зовнішньополітичні орієнтири, балканська криза.*

На початку 90-х рр. ХХ ст. в результаті розпаду СРСР в Російській Федерації, як і в провідних державах світу, панувала розгубленість. Нова держава тільки визначала свої національні інтереси і пріоритети зовнішньої політики в умовах сильної обмеженості ресурсів. Найскладнішим в цих умовах було формулювання оптимальної зовнішньополітичної стратегії. Сучасна політична ситуація актуалізує вивчення досвіду і спробу прогнозувати подальшу поведінку Росії як впливового сусіда України.

Мета публікації полягає у висвітленні стану дослідження в науковій літературі еволюції зовнішньополітичної стратегії Росії у 1991–1999 рр.

Історіографія проблеми є доволі широкою, однак весь комплекс джерел можна розділити на кілька груп: вітчизняна історіографія, російська історіографія та зарубіжна історіографія. Проте необхідно відзначити, що у зазначений період питання зовнішньополітичного курсу, головним чином, розглядалися на сторінках наукових періодичних видань, а монографічні праці стали з'являтися уже на початку 2000-х рр.

Російська історіографія представлена роботами, автори яких аналізували ситуацію у світі і в Росії після розпаду СРСР, намагалися теоретично обґрунтувати напрям побудови зовнішнього курсу. Зміст дискусій, що тривали серед науковців та політиків, відносно альтернатив та орієнтирів російської дипломатії демонстрували одночасно і розгубленість, і прагнення зберегти саме за Росією той вплив на міжнародній арені, який мав колишній СРСР. Виголошувалась критика російської влади щодо її бездіяльності у формуванні нової ідеології країни.

Вивчення проблеми неможливе без виявлення чинників, що привели до змін у радянському суспільстві. У працях В. Согріна [1], Б. Капустіна і І. Клямкіна [2] проаналізовано умови появи нової ідеології в СРСР наприкінці його існування, усвідомлення ліберальних цінностей росіянами. Відомо, що ліберально-демократична ідеологія декларує пріоритет і самоцінність особистості, проголошує верховенство народу в державному управлінні. Однак на Заході еволюція лібералізму відбувалася разом з еволюцією суспільства, а в Росії вона була «впроваджена згори» під час перебудови [1; 6–7], тому різні шари суспільства по-різному і сприймали ліберальні цінності.

Роздуми щодо зрілості радянського суспільства для змін ідеології відображені у статті Б. Капустіна і І. Клямкіна. Автори звертають увагу на те, що при дослідженні рівня політичної свідомості у 1990 р., дослідники прийшли до висновку про «наявність серед радянських громадян широкої підтримки демократичних цінностей, навіть значно більшої, ніж вони передбачали. За окремими ключовими показниками, наприклад, підтримка ідеї про реалізацію прав людини,

принципу альтернативності виборів та ін., ліберально-демократична орієнтація росіян цілком відповідала «західним стандартам» [2].

Завершення «холодної війни» і розпад біполярної системи міжнародних відносин змінили головні чинники світового розвитку, викликавши більше проблем, ніж розв'язавши наявні. У роботах М. Загладіна [3], Г. Немирі [4], Е. Позднякова [5] аналізуються причини завершення «холодної війни», уроки історії і реалії поточного моменту, а також взаємозв'язок внутрішньої і зовнішньої політики. Зокрема Г. Немиря зазначив, що ефективна зовнішня політика могла частково компенсувати, пом'якшити невдачі внутрішньої політики, особливо в економічній сфері; переваги загальнонаціональних державних інтересів над приватними і груповими, демонстрація можливостей досягнення консенсусу могли стабілізувати російське суспільство, що потерпало від суперечностей і небезпечних центробіжних тенденцій, від нестачі політичної культури і професіоналізму [5, с. 40].

Зовнішня політика є складним процесом і важливо розуміти, які чинники і наскільки істотно впливають на неї. Аналіз окремих із них поданий у дослідженнях О. Алтуняна, Г. Вайнштейна, М. Косолапова, В. Разуваєва. Автори намагалися окреслити коло проблемних питань: аналізуються концептуальні підходи у зовнішній політиці (право і сила) [6], виявляється вплив як національної ідентичності [7], так і самосвідомості суспільства [8] на зовнішній курс країни, разом з тим зроблено спробу виділити проблеми становлення російської дипломатії [9] і виявити зміни, які відбулися у свідомості росіян у перехідний період [10].

Видається необхідним при обговоренні еволюції зовнішньої політики Росії у 90-ті рр. XX ст. зосередитися на змінах, що відбулися у світі на початку зазначеного періоду. Майже всі російські дослідники відмітили розпад СРСР як ключову подію, але з різним ступенем трагізму і перспективності. Пошук Росією місця у новому світовому порядку відображено у статтях О. Волкової [11], Ю. Гусарова [12], М. Загладіна і М. Мунтяна [13], А. Загорського, А. Злобіна, С. Солодовника, М. Хрусталева [14], Н. Нарочницької [15–16] та ін.

Месіанськими ідеями наповнена стаття Н. Нарочницької про альтернативну концепцію зовнішньої політики Росії. Вона із категоричністю зазначає, що перед політиками «постало завдання зберегти геополітичний вигляд ареалу історичної держави російської, запобігти стратегічній переорієнтації колишніх її складових на інших партнерів, усунути спокусу для третіх країн боротися за сфери впливу на території колишнього СРСР [15, с. 35]. Таку концепцію науковець протиставляє «горе-доктрині про «входження у світове цивілізоване співтовариство», де під цивілізацією розуміється тільки західноєвропейська [16, с. 21]. Подібні кроки не тільки штовхають азіатські республіки в обійми Туреччини, Афганістана, Пакистана і Китаю, але і загрожують розпадом самій Російській Федерації.

У контексті здійснення Росією прозахідної політики варто звернути увагу на доробок О. Волкової про європейський контекст зовнішньої політики Росії. Авторка зазначає, що Росія змушена була будувати свою політику під тиском обставин: по-перше, це припинення діяльності Організації Варшавського Договору, розпад соцтабору і самого СРСР. По-друге, це суперечливість її статусу і становища [11, с. 18–19]. Але найголовніше, на думку авторки, це те, що Росії потрібно було знайти себе, виділити свої інтереси і чітко бачити свої цілі на перспективу, тобто сформулювати офіційну зовнішньополітичну доктрину. Такий шлях формування зовнішнього курсу підвищував передбачуваність дій російського керівництва на міжнародній арені і призвів би до укріплення довіри у відносинах із зарубіжними партнерами. Але Росія не мала досвіду довгострокового планування.

Зміна геостратегічного положення зобов'язувала Росію до дій. Окремі аспекти цієї проблеми у контексті еволюції зовнішньої політики країни відображені у статті М. Загладіна і М. Мунтяна [13, с. 5–19]. Автори зазначають, що хоча у Росії існувало багато проблем після розпаду СРСР, частини з них можна було позбавитися достатньо швидко, якщо визнати колишні республіки рівноправними суб'єктами міжнародного спілкування, а не повертатися до характеристик Російської Федерації часів СРСР. Та чим довше у ближньому зарубіжжі Росія сприймалася як чинник загрози суверенітету і непорушності кордонів, тим у більшій мірі росіяни у суміжних державах стали сприйматися як «п'ята колона» потенційно ворожої сусідньої держави. В цілому автори звернули увагу на той факт, що позиції Росії у світі на початку 90-х рр. XX ст. були сприятливими для здійснення глибокої модернізації всієї суспільної будівлі країни, а стратегічний курс мав бути орієнтований не на знищення, а на трансформацію національної самобутності країни [13; 19].

Позиція російських науковців і політиків щодо проблем всередині країни відносно зрозуміла. Як сприймали зміни, що розпочалися ще в СРСР, наприклад, у Сполучених Штатах, якими бачилися міжнародні відносини у подальшому? Відповідь на це питання подає у своїх дослідженнях М. Спаський [17–18]. Автор наголошував на тому, що навіть обізнані американські науковці серйозно недооцінювали глибину і розмах кризи, яка охопила радянську систему. Через швидкий

розпад комуністичних країн вони не встигли підготувати суспільну свідомість до думки про те, що реформи в СРСР можуть узгоджуватися з інтересами Заходу, і що з першим потрібно про це домовлятися. Однак, слова президента США Дж. Буша про те, що «політика Заходу мала заохочувати еволюцію Радянського Союзу у бік відкритого суспільства», а особливо їх тлумачення з огляду на американську традицію багато чого прояснюють у поведінці США [17, с. 41]. Одним словом, ставлення американців до подій в СРСР було суперечливим і залежало від того, наскільки події в Союзі співпадали з інтересами Сполучених Штатів.

Прослідкувати еволюцію зовнішньої політики Росії можна на прикладі балканської кризи. Ця проблема відображена у статтях О. Гуськової [19], О. Карасева [20], С. Романенка і А. Улуяна [21], О. Фененка [22] та ін. У своїй роботі О. Гуськова, керівник Центру з вивчення сучасної балканської кризи, критикує зовнішню політику російського уряду за відсутність стратегії у вирішенні балканської проблеми, а НАТО – за порушення правової системи, на якій засновані відносини між членами світового співтовариства. Це між іншим змусило Росію переглянути свій зовнішньополітичний курс.

Розумінню ситуації на Балканах, яка істотним чином вплинула на стратегію Росії, допомагає робота С. Романенка і А. Улуяна про балканську політику 90-х рр. [21]. Автори зазначають, що в Росії не склалося єдиної думки щодо розпаду Югославії і подій на Балканах в цілому. Однак у другій половині 1990-х рр. офіційна позиція в цьому питанні пройшла значну еволюцію. Якщо під час виборчих компаній 1995 р. і 1996 р. політики намагалися не згадувати про югославську кризу, то напередодні виборів 1999 р. і 2000 р. балканська проблема виступила тим тлом, яке впливало на позицію виборців [21, с. 48–49].

Зовнішньополітичні чинники, що спонукали російське суспільство замислитися про власні національні інтереси, проаналізовані у дослідженні О. Фененка. Створення натоцентричної системи європейської безпеки і військові операції альянсу у Боснії загрожували розширенням НАТО на Схід. Під впливом боснійської війни російські еліти усвідомили, за словами автора, що повертається «століття імперій» з характерною для нього геополітичною мотивацією зовнішньої політики [22, с. 66].

Глибоким аналізом і критичністю відрізняються роботи П. Канделя [23], В. Красільщикова [24], А. Мальгіна [25], Ю. Федорова [26], Л. Шевцової [27; 28]. В. Красільщиков, говорячи про перспективи Росії і світові модернізації, наголошує, що країну можна спробувати змінити після зупинення казнокрадства і обов'язкового підняття якості «людського капіталу». Часу на роздуми Росія не мала вже на початку ХХІ ст.: або велика країна не зможе чекати, або вона вже ніколи не буде великою [24, с. 109–110].

П. Кандель, розмірковуючи про російські національно-державницькі інтереси і рядові парадокси, прийшов до висновку, що логіка розподілу і перерозподілу власності і влади, які становили зміст політичного і економічного життя Росії ХХ ст., вимагала фрагментації держави і атомізації суспільства, тобто розподілу державного організму і соціальної роз'єднаності [23, с. 15–16]. В результаті академічних дискусій була сформульована теза, що відбулася підміна понять: в якості національних інтересів виступають інтереси державні, які іноді зводяться до потреб угруповання, що контролює верхівку виконавчої влади.

Будь-яка політика має спиратися на певну базу. А. Мальгін у своєму доробку акцентує увагу на зовнішньополітичних ресурсах Росії і межах їх реалізації. До таких ресурсів автор цілком логічно відносить територіально-географічний, соціально-психологічний, інформаційно-пропагандистський, науковий, освітній та інші ресурси, і що не менш важливо – ресурс часу і ресурс зовнішньополітичного маневру [25].

Тривалий період пошуків Росією основних принципів і установок зовнішньої політики призвели до кризи, основні прояви якої аналізує у своїй роботі Ю. Федоров. Зокрема автор наголошує на кількох моментах: «по-перше, з другої половини 90-х рр. ХХ ст. Росія постійно балансує на межі відкритої конфронтації із Заходом, насамперед зі США і Північноатлантичним союзом; по-друге, її постійна нездатність вирішити завдання, які ставить перед нею правляча еліта країни. Тільки зближення з Китаєм пом'якшує гіркоту попередніх невдач» [26, с. 31–32].

Не менш цікавими за інформаційною насиченістю і аналітичними викладками є роботи Лілії Шевцової «Росія: втрати перехідного періоду: спадок Єльцина і Путіна» [27], «Росія як виклик» [28]. Головною рисою цих робіт можна вважати обґрунтування ідеї про парадокси російського політичного життя. Стаття «Росія як виклик» хронологічно виходить за межі теми, але є важливою для розуміння наслідків попередніх курсів політики і перспективи розвитку подій. У ній Л. Шевцова наводить цікаву характеристику дій РФ у зовнішньополітичному спектрі: у 90-ті роки і на початковому етапі державної діяльності Путіна політичний клас спробував зі своїми правилами увійти до західної системи, що було приречено на провал. Але починаючи з 2004–2005 рр. еліта стала експериментувати з новою моделлю відносин, відповідно до якої світ мав перейти від блокової системи до «мережевої дипломатії», що означає свободу від довготермінових

зобов'язань, тобто мова ведеться про повернення до геополітики, але без ціннісного вектору. Суть зовнішньої політики Росії містила взаємовиключні позиції: бути із Заходом і проти нього [28].

Зарубіжна історіографія еволюції зовнішньої політики Росії у 90-х роках ХХ ст. представлена роботами З. Бжезінського [29], А. Вершбоу [30], Ст. Коена [31], Р. Кагана [32], А. Лінча [33], Д. Ривера [34], А. Стент [35] та ін. Оскільки Сполучені Штати залишалися провідною державою світу, то Росія при вибудові своєї зовнішньополітичної стратегії мала враховувати цей факт.

Відомий американський державний діяч З. Бжезінський у своїй роботі «Вибір: світове панування чи світове лідерство» [29] розглядає проблеми ролі США як світової держави, здатної стати запорукою стабільності та безпеки у всьому світі. З. Бжезінський акцентує увагу на ледь помітній грані між лідерством і пануванням та доводить, що тільки лідерство може стати запорукою стабільності і безпеки у світі [29, с. 17]. Безсумнівно, що подібні міркування мали вплинути і на побудову зовнішньополітичної стратегії Росії.

У 1990-ті роки в російському політикумі тривало визначення векторів подальшого розвитку країни, яку модель обрати – атлантизм чи європеїзм? На думку колишнього посла США у Росії О. Вершбоу, для Росії є помилкою обирати якийсь один вектор зовнішньої політики. Він вважає, що у подальшому Росія, ЄС і США мають проводити скоординовану і узгоджену політику [30]. Але з огляду на сучасну політичну ситуацію, яку створила власне Росія, у неї надто мало кандидатур серед провідних держав світу для партнерських відносин.

Не менш важливою для розуміння еволюції зовнішньої політики Росії є праця Ст. Коена, американського історика, який аналізує післяперебудовне десятиліття російської історії, а також намагається об'єктивно висвітлити роль адміністрації США і різних фахівців у тих змінах, які відбувалися на теренах Російської Федерації. Автор пише про те, що Америка намагалася трансформувати Росію за своїм образом і подобою, не адаптуючи власні напрацювання до російської дійсності. Тому їхні дії мали зворотний ефект – вони спричинили посилення антиамериканських настроїв до небачених розмірів [31, с. 22–24].

На наш погляд, цікавою і нестандартною за своїми судженнями є стаття Аллена Лінча про реалізм російської зовнішньої політики. Автор зазначає, що «особливо вражаюче останнім часом виглядає прагнення Росії зберегти видимість свого великодержавного статусу на світовій арені в умовах, коли владна «мускулатура» держави всередині країни майже відмерла» [33, с. 136]. З часом стало зрозумілим, що слабка держава не може тривалий час проводити відносно послідовну і чітку зовнішню політику.

Привертає увагу робота колишнього радника з проблем Росії при президентах Б.Клінтоні і Дж.Буші Анджели Стент, яка намагається зрозуміти причини відсутності розуміння між Росією і США [35]. Адміністрація Б.Клінтона була сповнена рішучості підтримувати суверенітет і незалежність пострадянських держав і стимулювати поступовий перехід Росії до постімперської зовнішньої політики. А. Стент звертає увагу й на те, що американці розуміли уразливе самолюбство російської влади. Тому втрату колишньої ролі наддержави було вирішено підсолодити пропозицією деяких атрибутів великої держави, в тому числі асоціацію з «Великою сімкою» – групою провідних індустриальних країн світу, а також партнерство з НАТО [35, с. 25–26]. Не обійшла увагою авторка і проблему Балкан. А. Стент вважає, що у період війн у Боснії та Косові яскраво проявилася внутрішня суперечливість позиції Росії, її невпевненість у питанні про те, чи хоче вона бути партнером Заходу чи відігравати особливу роль у балканських конфліктах, що безсумнівно підривало зусилля НАТО по встановленню миру в регіоні [35, с. 48–50].

У контексті проблеми партнерства Росії з НАТО варто звернути увагу на працю Д. Ривери «Розширення НАТО і Росія» [34], де автор наголошував на необхідності аналізу відносин пострадянської Росії з новими незалежними державами з моменту їх утворення у 1992 р. і до завершення президенства Б. Єльцина на предмет зовнішніх загроз для цих країн.

Вітчизняна історіографія не є численною, але дедалі політичні проблеми, пов'язані із зовнішньополітичним курсом Росії, все більше привертають увагу вітчизняних дослідників. Серед авторів, роботи яких безпосередньо присвячені зовнішній політичній стратегії та наближені до нашої тематики, варто назвати Б. Гончара [36], І. Железняка [37], Л. Коврик-Токар [38], Т. Орлову [39], В. Покляцьку [40] та ін.

Першою на пострадянському просторі узагальнюючою працею Робота Т. Орлової є, в якій розкриваються зміни, що відбулися у кожній з колишніх республік СРСР, а нині – незалежних держав. Автор акцентує увагу на особистісному чиннику в історії нових незалежних країн, звертається до імперського і радянського періодів у їхній історії, зокрема і Росії [39].

Цінною у контексті розкриття теми є розвідка В. Покляцької про засоби формування образу ворога у протистоянні СРСР та США у 1946–1979 рр. [40]. Саме ідеологічна складова була найважливішою у біполярному світі, виступала мобілізуючим чинником. З огляду на засоби формування негативного образу протилежної сторони стає зрозумілим, чому після завершення

«холодної війни» відсутність довіри тривалий час продовжувала панувати у відносинах двох великих держав.

Об'єктом досліджень Б. Гончара виступають американо-російські відносини. Свою докторську дисертацію він присвятив фактору регіональних конфліктів у процесі формування та реалізації політики США щодо СРСР у 70–80-і роки XX ст., яку захистив у 1994 р. У подальшому науковець приділяв увагу різним аспектам зовнішньої політики Сполучених Штатів і зокрема зосереджувався на особистісному чиннику. У статті про зовнішню політику адміністрації Б. Обами автор намагався довести, що діючий президент робить спроби відновити позитивний імідж США у світі, втрачений за попередніх президентів. Б. Гончар зазначав, що в цілому Обами і його команді вдається прагматично реалізовувати концепцію американського глобального лідерства [36, с. 8–13].

Одним з ключових гравців у постбіполярному світі були США. Американо-російські партнерські відносини у період президенства Б. Клінтона відображені у статті І. Железняка. Автор зазначає, що російська складова політики саме цього президента була найбільш послідовною і виваженою [37, с. 95] і позитивним чином вплинула на зовнішньополітичну стратегію Росії.

Не претендуючи на вичерпність історіографічного огляду з проблеми еволюції зовнішньополітичної стратегії Росії у 90-ті роки XX ст., необхідно зазначити про вагомий доробок вчених з окремих аспектів питання. Проаналізовані дослідження дозволяють стверджувати про значну кількість чинників, що впливали на формування зовнішньополітичної стратегії, яка по суті на довгострокову перспективу не була розрахована. Відбувався пошук свого власного шляху починаючи з ідей атлантизму, через проімперську політику до поки не встановленої межі. У перспективі дослідження потребує аналізу джерельної бази.

### *Список використаних джерел*

1. Согрин В. Новая идеология для России: драма из современной истории / В. Согрин // Мировая экономика и международные отношения. – 1993. – № 10. – С. 5–16.
2. Капустин Б. Г. Либеральные ценности в сознании россиян / Б. Г. Капустин, И. М. Клямкин // Полис. – 1994. – № 1. – Режим доступа: [www.civisbook.ru/files/File/Kapustin\\_1994\\_1.pdf](http://www.civisbook.ru/files/File/Kapustin_1994_1.pdf).
3. Загладин Н. В. Почему завершилась «холодная война»? / Н. В. Загладин // Кентавр. – 1992. – № 1–2. – С. 45–60.
4. Немиря Г. М. Внешняя политика после «холодной войны»: уроки истории и новыереальности / Г. М. Немиря // Кентавр. – 1991. – № 11–12. – С. 39–46.
5. Поздняков Э. Внешняя и внутренняя политика. Парадоксы взаимосвязи / Э. Поздняков // Международная жизнь. – 1989. – № 10. – С. 41–52.
6. Алтунян А. Право и сила: становление принципов российской внешней политики / А. Алтунян // Мировая экономика и международные отношения. – 1993. – № 3. – С. 54–65.
7. Разуваев В. В. Национальная идентичность и внешняя политика России / В. В. Разуваев // Кентавр. – 1993. – № 5. – С. 5–15.
8. Косолапов Н. Россия: самосознание общества и внешняя политика / Н. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. – 1993. – № 5. – С. 36–49.
9. Косолапов Н. Внешняя политика России: проблемы становления и политикоформирующие факторы / Н. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. – 1993. – № 2. – С. 5–19.
10. Вайнштейн Г. Общественные настроения в современной России / Г. Вайнштейн // Мировая экономика и международные отношения. – 1993. – № 8. – С. 18–27.
11. Волкова Е. Внешняя политика России: европейский контекст / Е. Волкова // Мировая экономика и международные отношения. – 1992. – № 9. – С. 18–29.
12. Гусаров Ю. Проблемы европейской безопасности в свете создания нового мирного порядка / Ю. Гусаров // Мировая экономика и международные отношения. – 1992. – № 8. – С. 108–114.
13. Загладин Н. Некоторые аспекты нового геостратегического положения России / Н. Загладин, М. Мунтян // Мировая экономика и международные отношения. – 1993. – № 7. – С. 5–19.
14. Загорский А. Россия в новом мире / А. Загорский, А. Злобин, С. Солодовник, М. Хрусталева // Международная жизнь. – 1992. – № 5. – С. 5–13.
15. Нарочницкая Н. А. Внешняя политика России. Альтернативная концепция / Н. А. Нарочницкая // Кентавр. – 1993. – № 4. – С. 29–36.
16. Нарочницкая Н. А. Внешняя политика России. Альтернативная концепция / Н. А. Нарочницкая // Кентавр. – 1993. – № 5. – С. 16–30.
17. Спасский Н. Америка и перестройка: опыт взаимной адаптации / Н. Спасский // Международная экономика и международные отношения. – 1991. – № 5. – С. 32–48.
18. Спасский Н. Америка и перестройка: опыт взаимной адаптации / Н. Спасский // Мировая экономика и международные отношения. – 1991. – № 6. – С. 5–24.
19. Гуськова Е. Продолжающийся балканский кризис и политика России / Е. Гуськова. – Режим доступа: [http://observer.materik.ru/observer/№12\\_99/12\\_11.HTM](http://observer.materik.ru/observer/№12_99/12_11.HTM).
20. Карасев А. В. Россия выполнила свою миссию в Югославии / А. В. Карасев // Международная жизнь. – 2000. – № 11. – С. 36–43.
21. Романенко С. Балканская политика 90-х годов: в поисках смысла / С. Романенко, А. Улунян // ProEtContra. – Т. 6. – 2001. – № 4 (осень). – С. 46–58.
22. Фененко А. Балканский кризис и российские внешнеполитические приоритеты / А. Фененко // ProEtContra. – Т. 6. – 2001. – № 4 (осень). – С. 59–73.
23. Кандель П. Российские национально-государственные интересы и заурядные отечественные парадоксы / П. Кандель // ProEtContra. – Т. 6. – 2001. – № 4 (осень). – С. 7–22.
24. Красильщиков В. Россия и мировые модернизации / В. Красильщиков // ProEtContra. – Т. 4. – 1999. – № 3 (лето). – С. 89–111.
25. Мальгин А. Внешнеполитические ресурсы России и пределы их реализации / А. Мальгин // ProEtContra. – Т. 6. – 2001. – № 4 (осень). – С. 94–117.
26. Федоров Ю. Кризис внешней политики России: концептуальный аспект / Ю. Федоров // ProEtContra. – № 6. – 2001. – № 1–2 (зима-весна). – С. 31–49.
27. Shevtsova L. Russia – Lost in Transition: The Yeltsin and Putin Legacies / L. Shevtsova. – Washington DC: Carnegie

Endowment for International Peace. – 2007. – 388 p. 28. Шевцова Л. Россия как вызов / Л. Шевцова. – Режим доступа: <http://viperson.ru/wind.php?ID=485922&soch=1>. 29. Бжезінський Збігнєв. Вибір: світове панування чи світове лідерство / Пер. з англ. А.Іщенко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 203 с. 30. Vershbow A. Russia: Between Europeanism and Atlanticism? – Access mode: [http://www.moscow.usembassy.gov/links/statement.php?record\\_id=79](http://www.moscow.usembassy.gov/links/statement.php?record_id=79). 31. Коэн Ст. Провал крестового походу. США и трагедия посткоммунистической России / Ст.Коэн. – М.: АИРО–XX, 2001. – 304 с. 32. Kagan R. Power and Weakness // Policy Review. – 2002. – June–July. – Access mode: <http://www.hoover.org/research/power-and-weakness>. 33. Линч Аллен С. Реализм российской внешней политики / Аллен С. Линч // ProEtContra. – Т.6. – 2001. – №4 (осень). – С. 136–170. 34. Ривера Д.В. Расширение НАТО и Россия: анализ внешней политики России в 90-е годы / Д.В.Ривера. – Обозреватель. – 2005. – №2. – Режим доступа: [http://observer.materik.ru/observer/N2\\_2005/index.htm](http://observer.materik.ru/observer/N2_2005/index.htm). 35. Стент А. Почему Америка и Россия не слышат друг друга? Взгляд Вашингтона на новейшую историю российско-американских отношений / Анджела Стент: Манн, Иванов и Фербер; Москва, 2015. – Режим доступа: [http://www.litres.ru/pages/biblio\\_book/?art=8653497](http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=8653497). 36. Гончар Б. Зовнішня політика адміністрації Б.Обами на шляху відновлення американського лідерства / Б. Гончар // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія». – 2012. – № 113. – С. 8–13. 37. Железняк І. С. Америко-російські відносини в становленні зовнішньої політики Клінтона: до питання глобального лідерства / І.С.Железняк // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 36.наук. праць. Вип.107. Ч.ІІ. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2012. – С. 93–99. 38. Коврик-Токар Л.І. Зовнішня політика Російської Федерації щодо країн СНД у першій половині 1990-х рр.: концептуальні засади та практична реалізація / Л.І.Коврик-Токар // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2012. – С.122–130. – Режим доступа: [mizhnarodni.at.ua/2012-21/26.pdf](http://mizhnarodni.at.ua/2012-21/26.pdf). 39. Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав / Т. В. Орлова. – К.: Знання, 2010. – 487 с. 40. Покляцька В. Протистояння СРСР та США у 1946–1979 рр.: засоби формування «образу ворога»/ В. Покляцька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія Історія. – 2014. – № 2. – Ч. 1. – С. 158–164.

**Елена Потапова**

## **ПОСТРОЕНИЕ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ РОССИИ В 90-Е ГОДЫ XX В.: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

*Внешинополитическая стратегия представляет собой систему теоретических положений и практических мер для достижения целей внешней политики и формируется любым государством. В исследовании представлен обзор работ, которые раскрывают эволюцию внешнеполитической стратегии России в 1991–1999 гг. Акцентируется внимание на распаде СССР, и том, какие глубокие и далекоидущие последствия он имел. Подчеркнуто роль ключевых фигур российского дипломатического корпуса, занимающихся реализацией внешнеполитических заданий, продиктованных логикой событий внутри страны или за ее пределами или же вопреки им.*

*Ключевые слова: внешнеполитическая стратегия, либеральная идеология, национальные интересы, внешнеполитические ориентиры, балканский кризис.*

**Olena Potapova**

## **FORMING OF FOREIGN POLICY STRATEGY BY RUSSIA IN 90-IES OF 20TH CENTURY: HISTORIOGRAPHICAL ASPECT**

*Foreign policy strategy is a system of theoretical principles and practical measures of the state, aimed at achieving goals of foreign policy and it is built by each state. The study presents an overview of historiographical works that reveal the evolution of Russia's foreign policy strategy in 1991–1999 years. The attention is focused on the disintegration of the USSR, deep and far-reaching consequences of this process. The role of the key figures of Russian diplomatic corps who were engaged in the implementation of foreign policy goals that were dictated by the logic of events inside the country or abroad, or in spite of it, is emphasized.*

*Key words: foreign policy strategy, liberal ideology, national interests, foreign policy priorities, the Balkan crisis.*